

๕. สมณุปัสสนาสุตต^๑

[๔๗] สาวตถิณีนานํ. เย หิ เกจิ ภิกขเว สมณํ วา พราหมณํ วา อนเภาวํ อตฺตานํ สมณุปัสสมานา สมณุปัสสนํ, สพฺเพ เต ปญฺจุปาทานกฺขนฺธํ สมณุปัสสนํ เอเตสํ วา อณฺเฏธโร. กตเม ปณฺจ. อิทฺ ภิกขเว อสฺสํวํ ปุณฺณํ อริยานํ อทสฺสาวิ อริยธมฺมสฺส อโภาวํ อริยธมฺเม อวินีโต, สปปุริสํ อทสฺสาวิ สปปุริสธมฺมสฺส อโภาวํ สปปุริสธมฺเม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมณุปัสสนํ, รูปวณฺโณ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสํมิ วา อตฺตานํ. เวทนี ๗ เปฯ สณฺณ ๗ เปฯ สงฺขาร ๗ เปฯ วิญฺญาณํ อตฺตโต สมณุปัสสนํ, วิญฺญาณวณฺโณ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสํมิ วา อตฺตานํ.

อิตฺติ อยฺยเจว สมณุปัสสนา “อสมํ”ติ จสฺส อวิคตฺ^๒ โหติ, “อสมํ”ติ โข ปน ภิกขเว อวิคเต ปณฺจณฺณํ อินฺทริยานํ อวกฺกนฺติ โหติ จกฺขนฺทริยสฺส โสติณฺทริยสฺส ฆานินฺทริยสฺส ชิวฺหินฺทริยสฺส กายินฺทริยสฺส. อตฺถิ ภิกขเว มโน, อตฺถิ ธมฺมา, อตฺถิ อวิชฺชาธาคู. อวิชฺชาสมฺพสฺสเสน ภิกขเว เวทนีเตน ผุฏฺฐสฺส อสฺสํวโต ปุณฺณชนฺส “อสมํ”ติปิสฺส โหติ, “อยมฺหมสํมิ”ติปิสฺส โหติ, “ภวิสฺสน”ติปิสฺส โหติ, “น ภวิสฺสน”ติปิสฺส โหติ, “รูปํ ภวิสฺสน”ติปิสฺส โหติ, “อรูปี ภวิสฺสน”ติปิสฺส โหติ, “สณฺณํ ภวิสฺสน”ติปิสฺส โหติ, “อสนฺณํ ภวิสฺสน”ติปิสฺส โหติ, “เนวสณฺณํนาสณฺณํ ภวิสฺสน”ติปิสฺส โหติ.

ติฏฺฐนฺติ^๓ โข ภิกขเว ตตฺถเภาวํ ปณฺจอินฺทริยานิ, อเถตฺถ สุตวโต อริยสวกฺสส อวิชฺชา ปหียติ, วิชฺชา อูปฺปชฺชติ, ตสฺส อวิชฺชาวราคา วิชฺชูปฺปาทา “อสมํ”ติปิสฺส น โหติ, “อยมฺหมสํมิ”ติปิสฺส น โหติ, “ภวิสฺสน”ติปิสฺส น โหติ, “น ภวิสฺสน”ติปิสฺส น โหติ, “รูปํ ภวิสฺสน”ติปิสฺส น โหติ, “อรูปี ภวิสฺสน”ติปิสฺส น โหติ, “สณฺณํ ภวิสฺสน”ติปิสฺส น โหติ, “อสนฺณํ ภวิสฺสน”ติปิสฺส น โหติ, “เนวสณฺณํนาสณฺณํ ภวิสฺสน”ติปิสฺส น โหติ. ปณฺจมํ.

^๑ สังยุตตนิกาย ชันธวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๗

^๒ ฉ.ม. อธิคตํ

^๓ ฉ.ม. ติฏฺฐนฺเตว

๖. ขนธสุตต

[๔๘] สาวตถิณิทานํ. ปณฺจ ภิกฺขเว ขนฺธ เทเสสฺสามิ ปณฺจปาทานกฺขนฺธ จ, ตํ สุณฺณ. กตเม จ ภิกฺขเว ปณฺจกฺขนฺธา. ยงฺกิลฺลิจิ ภิกฺขเว รูปี อตีตํ นาคตปฺจจฺปฺปนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โธฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณฺีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, อयํ วุจฺจติ รูปกฺขนฺโธ. ยา กาจิ เวทนา ฯเปฯ ยา กาจิ สลฺยา ฯเปฯ เย เกจิ สงฺขารํ อตีตํ นาคตปฺจจฺปฺปนา อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โธฬาริกา วา สุขุมา วา หีนา วา ปณฺีตา วา ये ทูเร สนฺติเก วา, อयํ วุจฺจติ สงฺขารกฺขนฺโธ. ยงฺกิลฺลิจิ วิญฺญาณํ อตีตํ นาคตปฺจจฺปฺปนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โธฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณฺีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, อयํ วุจฺจติ วิญฺญาณกฺขนฺโธ. อิมํ วุจฺจนฺติ ภิกฺขเว ปณฺจกฺขนฺธา.

กตเม จ ภิกฺขเว ปณฺจปาทานกฺขนฺธา. ยงฺกิลฺลิจิ ภิกฺขเว รูปี อตีตํ นาคตปฺจจฺปฺปนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โธฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณฺีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา สาสวํ อุปาทานิยา, อยํ วุจฺจติ ยา ทูเร สนฺติเก วา สาสวา อุปาทานิยา, อยํ วุจฺจติ เวทฺนฺปาทานกฺขนฺโธ. ยา กาจิ สลฺยา ฯเปฯ ยา ทูเร สนฺติเก วา สาสวา อุปาทานิยา, อยํ วุจฺจติ สลฺยาปาทานกฺขนฺโธ. ये เกจิ สงฺขารํ ฯเปฯ สาสวา อุปาทานิยา, อยํ วุจฺจติ สงฺขารฺปาทานกฺขนฺโธ. ยงฺกิลฺลิจิ วิญฺญาณํ อตีตํ นาคตปฺจจฺปฺปนํ.. ยํ ทูเร สนฺติเก วา สาสวํ อุปาทานิยํ, อยํ วุจฺจติ วิญฺญาณฺปาทานกฺขนฺโธ. อิมํ วุจฺจนฺติ ภิกฺขเว ปณฺจปาทานกฺขนฺธาติ. ฉนฺนํ.

๕. สมาธิสุตต

[๕] เอวมฺเม สุตํ : เอกํ สมฺมํ ภควา สาวตถิยํ วิหฺรติ เชตวนเณ อนาลปิณฺฑิกสฺส อารามเณ. ตตร โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ ภิกฺขโวติ. ภทฺนเตติ เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺสสํ. ภควา เอตทโวจ : สมาธิํ ภิกฺขเว ภาเวถ, สมาทิตฺวํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ยถาภูตํ ปชานาติ. กิลฺลจ ยถาภูตํ ปชานาติ. รูปสฺส สมฺมทฺยญฺจ อตฺถกฺมญฺจ เวทนาย สมฺมทฺยญฺจ อตฺถกฺมญฺจ. สลฺยาเย สมฺมทฺยญฺจ อตฺถกฺมญฺจ. สงฺขารานํ สมฺมทฺยญฺจ อตฺถกฺมญฺจ. วิญฺญาณสฺส สมฺมทฺยญฺจ อตฺถกฺมญฺจ.

โก จ ภิกฺขเว รูปสฺส สมฺมทโย, โก เวทนาย สมฺมทโย, โก สลฺยาเย สมฺมทโย, โก สงฺขารานํ สมฺมทโย, โก วิญฺญาณสฺส สมฺมทโย. อิทํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อภินฺนทติ อภิวทติ อชฺโฆสาย ติฏฺฐติ.

กิลฺลจ อภินฺนทติ อภิวทติ อชฺโฆสาย ติฏฺฐติ. รูปี อภินฺนทติ อภิวทติ อชฺโฆสาย ติฏฺฐติ. ตสฺส รูปี อภินฺนทิตฺวํ อภิวทิตฺวํ อชฺโฆสาย ติฏฺฐิตฺวํ อุปฺปชฺชติ นนฺทิ, ยา รูเป นนฺทิ, ตทฺฐปาทานํ,

ตสสุปาทานปจจยา ภโว, ภวปจจยา ชาติ, ชาติปจจยา ชรามรณ โสภปริเทวทุกขโทมนสสุปายาสา
สมภวนติ. เอวเมตสส เกวลสส ทุกขกขณธสส สมุทโย โหติ.

เวทนี อภินนทติ ฯเปฯ สญญํ อภินนทติ ฯเปฯ สงฺขารเ อภินนทติ ฯเปฯ วิญญานํ
อภินนทติ อภิวทติ อชฺโณสาย ติฏฺฐติ, ตสส วิญญานํ อภินนทโต อภิวโต อชฺโณสาย ติฏฺฐโต
อุปฺปชฺชติ นนฺทิ, ยา วิญญาณเ นนฺทิ, ตปฺปาทานํ ตสสุปาทานปจจยา ภโว, ภวปจจยา ชาติ ฯเปฯ
เอวเมตสส เกวลสส ทุกขกขณธสส สมุทโย โหติ.

อํ ภิกฺขเว รูปสส สมุทโย. อํ เวทนาย สมุทโย. อํ สญฺญาย สมุทโย. อํ สงฺขารานํ
สมุทโย. อํ วิญญาณสส สมุทโย.

โก จ ภิกฺขเว รูปสส อตฺถกโม. โก เวทนาย ฯเปฯ โก สญฺญาย ฯเปฯ โก สงฺขารานํ ฯเปฯ
โก วิญญาณสส อตฺถกโม. อีธ ภิกฺขเว นาทินนทติ นาทิวทติ นาชฺโณสาย ติฏฺฐติ.

ภิกฺข นาทินนทติ นาทิวทติ นาชฺโณสาย ติฏฺฐติ. รูปํ นาทินนทติ นาทิวทติ นาชฺโณสาย
ติฏฺฐติ. ตสส รูปํ อนนินนทโต อนนทิวโต อนชฺโณสาย ติฏฺฐโต ยา รูปเ นนฺทิ, สา นินฺชฺชติ, ตสส
นนฺทินิโรธา อุปาทานนิโรธ, อุปาทานนิโรธา, ภวนิโรธ ฯเปฯ เอวเมตสส เกวลสส ทุกขกขณธสส
นิโรธ โหติ.

เวทนี นาทินนทติ นาทิวทติ นาชฺโณสาย ติฏฺฐติ, ตสส เวทนี อนนินนทโต อนนทิวโต
อนชฺโณสาย ติฏฺฐโต ยา เวทนาย นนฺทิ, สา นินฺชฺชติ, ตสส นนฺทินิโรธา อุปาทานนิโรธ,
อุปาทานนิโรธา ภวนิโรธ ฯเปฯ เอวเมตสส เกวลสส ทุกขกขณธสส นิโรธ โหติ.

สญฺญํ นาทินนทติ ฯเปฯ สงฺขารเ นาทินนทติ นาทิวทติ นาชฺโณสาย ติฏฺฐติ, ตสส สงฺขารเ
อนนินนทโต อนนทิวโต อนชฺโณสาย ติฏฺฐโต ยา สงฺขารสฺส นนฺทิ, สา นินฺชฺชติ, ตสส นนฺทินิโรธา
อุปาทานนิโรธ, อุปาทานนิโรธา ภวนิโรธ ฯเปฯ เอวเมตสส เกวลสส ทุกขกขณธสส นิโรธ โหติ.

วิญญานํ นาทินนทติ นาทิวทติ นาชฺโณสาย ติฏฺฐติ, ตสส วิญญานํ อนนินนทโต
อนนทิวโต อนชฺโณสาย ติฏฺฐโต ยา วิญญาณเ นนฺทิ, สา นินฺชฺชติ, ตสส นนฺทินิโรธา อุปาทานนิโรธ
ฯเปฯ เอวเมตสส เกวลสส ทุกขกขณธสส นิโรธ โหติ.

อัย ภิกขเว รูปสส อตถงคโม. อัย เวทนาย อตถงคโม. อัย สญญา ย อตถงคโม. อัย สงขารานํ อตถงคโม. อัย วิญญาณสส อตถงคโมติ. ปญจมี.

๗. อุปาทาปริตสสนาสุตต

[๗] สาวตถิณินานํ. อุปาทาปริตสสนญจ โว ภิกขเว เทเสสสามิ อนุปาทาอปริตสสนญจ, ตํ สุนาถ สาธุกํ มนสิกโรถ, ภาสิสสามีติ. “เอวํ ภาณเต”ติ โข เต ภิกขุ ภควโต ปจจสโสสุ. ภควา เอตทโวจ :

กถญจ ภิกขเว อุปาทาปริตสสนา โหติ. อีธ ภิกขเว อสสุตวา ปุณฺณชโน อริยานํ อทสสาวิ อริยธมฺมสส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต, สปปุริสานํ อทสสาวิ สปปุริสธมฺมสส อโกวิโท สปปุริสธมฺเม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสมี วา อตฺตานํ, ตสฺส ตํ รูปํ วิปริณฺมตติ อญฺญตา โหติ, ตสฺส รูปวิปริณามญฺญตาภาวา รูปวิปริณามานุปริวตติวิญญาณํ โหติ. ตสฺส รูปวิปริณามานุปริวตติชา ปริตสสนา ธมฺมสมุปปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ. เจตโส ปริยาทานา อุตฺตาสวา จ โหติ วิฆาตวา จ อเปกฺขวา จ, อุปาทาย จ ปริตสสติ.

เวทนํ อตฺตโต สมนุสฺสติ, เวทนาวนฺตํ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา เวทนํ, เวทนาย วา อตฺตานํ, ตสฺส सा เวทนา วิปริณฺมตติ อญฺญตา โหติ, ตสฺส เวทนาวิปริณามญฺญตาภาวา เวทนาวิปริณามานุปริวตติวิญญาณํ โหติ, ตสฺส เวทนาวิปริณามานุปริวตติชา ปริตสสนา ธมฺมสมุปปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ, เจตโส ปริยาทานา อุตฺตาสวา จ โหติ วิฆาตวา จ อเปกฺขวา จ, อุปาทาย จ ปริตสสติ.

สญฺญํ อตฺตโต สมนุสฺสติ ฯเปฯ สงฺขารे อตฺตโต สมนุสฺสติ, สงฺขารวนฺตํ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา สงฺขารे, สงฺขารेषु วา อตฺตานํ, ตสฺส เต สงฺขารา วิปริณฺมตติ อญฺญตา โหติ, ตสฺส สงฺขารวิปริณามญฺญตาภาวา สงฺขารวิปริณามานุปริวตติ วิญญาณํ โหติ, ตสฺส สงฺขารวิปริณามานุปริวตติชา ปริตสสนา ธมฺมสมุปปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ, เจตโส ปริยาทานา อุตฺตาสวา จ โหติ วิฆาตวา จ อเปกฺขวา จ, อุปาทาย จ ปริตสสติ.

วิญญาณํ อตฺตโต สมนุสฺสติ, วิญญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา วิญญาณํ, วิญญาณสมี วา อตฺตานํ, ตสฺส ตํ วิญญาณํ วิปริณฺมตติ อญฺญตา โหติ, ตสฺส วิญญาณวิปริณามญฺญตาภาวา

วิญญานวิปริณามานุปริวตติวิญญานํ โหติ, ตสฺส วิญญานวิปริณามานุปริวตติชา ปริตสฺสนา
 ฌมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ, เจตฺโส ปริยาทानา อุตฺตาสวา จ โหติ วิฆาตวา จ
 อเปกฺขวา จ, อุปาทาย จ ปริตสฺสตี. เอวํ โข ภิกฺขเว อุปาทาปริตสฺสนา โหติ.

กถณฺจ ภิกฺขเว อนุปาทาอปริตสฺสนา โหติ. อีธ ภิกฺขเว สุตฺวา อริยสาวโก อริยานํ ทสฺสาวี
 อริยฌมฺมสฺส โกวิทฺโห อริยฌมฺเม สุวีนีโต, สปปุริสํ ทสฺสาวี สปปุริสฌมฺมสฺส โกวิทฺโห สปปุริสฌมฺเม
 สุวีนีโต น รูปํ อตฺตโต สมฺนุสฺสตี, น รูปวณฺตํ วา อตฺตานํ, น อตฺตนิ วา รูปํ, น รูปสฺมี วา อตฺตานํ,
 ตสฺส ตํ รูปํ วิปริณฺมตี อณฺณถา โหติ, ตสฺส รูปวิปริณามณฺณถาภาวา น รูปวิปริณามานุปริวตติ
 วิญญานํ โหติ, ตสฺส น รูปวิปริณามานุปริวตติชา ปริตสฺสนา ฌมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย
 ติฏฺฐนฺติ, เจตฺโส อปริยาทานา น เจวฺตฺตาสวา โหติ น จ วิฆาตวา น จ อเปกฺขวา, อนุปาทาย จ น
 ปริตสฺสตี.

น เวทณํ อตฺตโต สมฺนุสฺสตี, น เวทณวณฺตํ วา อตฺตานํ, น อตฺตนิ วา เวทณํ, น เวทนาย
 วา อตฺตานํ, ตสฺส सा เวทนา วิปริณฺมตี อณฺณถา โหติ, ตสฺส เวทนาวิปริณามณฺณถาภาวา น เวทนา
 วิปริณามานุปริวตติวิญญานํ โหติ, ตสฺส น เวทนาวิปริณามานุปริวตติชา ปริตสฺสนา ฌมฺมสมุปฺปาทา
 จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ, เจตฺโส อปริยาทานา น เจวฺตฺตาสวา โหติ น จ วิฆาตวา น จ อเปกฺขวา,
 อนุปาทาย จ น ปริตสฺสตี.

น สญฺญํ ๗เป๗ น สงฺขารํ อตฺตโต สมฺนุสฺสตี, น สงฺขารวณฺตํ วา อตฺตานํ, น อตฺตนิ วา
 สงฺขารํ, น สงฺขารสฺสุ วา อตฺตานํ, ตสฺส เต สงฺขารา วิปริณฺมตี อณฺณถา โหติ, ตสฺส สงฺขาร
 วิปริณามณฺณถาภาวา น สงฺขารวิปริณามานุปริวตติวิญญานํ โหติ, ตสฺส น สงฺขารวิปริณามานุ
 ปริวตติชา ปริตสฺสนา ฌมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ, เจตฺโส อปริยาทานา น เจวฺตฺตาสวา
 โหติ น จ วิฆาตวา น จ อเปกฺขวา, อนุปาทาย จ น ปริตสฺสตี.

น วิญญานํ อตฺตโต สมฺนุสฺสตี, น วิญญานวณฺตํ วา อตฺตานํ, น อตฺตนิ วา วิญญานํ, น
 วิญญานสฺมี วา อตฺตานํ, ตสฺส ตํ วิญญานํ วิปริณฺมตี อณฺณถา โหติ, ตสฺส วิญญาน
 วิปริณามณฺณถาภาวา น วิญญานวิปริณามานุปริวตติวิญญานํ โหติ, ตสฺส น วิญญานวิปริณามานุ
 ปริวตติชา ปริตสฺสนา ฌมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ, เจตฺโส อปริยาทานา น เจว
 อุตฺตาสวา โหติ น จ วิฆาตวา น จ อเปกฺขวา, อนุปาทาย จ น ปริตสฺสตี. เอวํ โข ภิกฺขเว
 อนุปาทาอปริตสฺสนา โหตีติ. สตฺตมํ.

๕. สมณุปัสสนาสูต

ว่าด้วยการพิจารณาเห็น

[๔๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เมื่อพิจารณา ก็พิจารณาเห็นตนเป็นไปต่าง ๆ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมด พิจารณาเห็นอุปาทานขันธ (กองอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น) ทั้ง ๕ ประการ หรืออุปาทานขันธประการใดประการหนึ่ง

อุปาทานขันธ ๕ ประการ เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ

๑. พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูป

๒. พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ

๓. พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

๔. พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

๕. พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตว่ามีวิญญาณ พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ

การพิจารณาเห็นอย่างนี้ จัดว่าผู้นั้นยึดมั่นถือมั่นว่า เราเป็น เมื่อผู้นั้นยึดมั่นถือมั่นว่า เราเป็น ย่อมเกิดอินทรีย์ ๕ ประการ คือ

๑. จักขุอินทรีย์ (อินทรีย์คือจักขุปสาท)

๒. โสตินทรีย์ (อินทรีย์คือโสตปสาท)

๓. ฆานินทรีย์ (อินทรีย์คือฆานปสาท)

๔. ชิวหินทรีย์ (อินทรีย์คือชิวหาปสาท)

๕. กายินทรีย์ (อินทรีย์คือกายปสาท)

ภิกษุทั้งหลาย มโนมีอยู่ ธรรมทั้งหลายมีอยู่ อวิชชาธาตุมีอยู่ เมื่อปุถุชนผู้ไม่ได้สดับถูกความเสวยอารมณ์ซึ่งเกิดจากอวิชชาสัมผัสถูกต้องแล้ว เขาก็มีความยึดมั่นถือมั่นว่า เราเป็น บ้าง เราเป็นนี้ บ้าง เราจักเป็น บ้าง เราจักไม่เป็น บ้าง เราจักมีรูป บ้าง เราจักไม่มีรูป บ้าง เราจักมีสัญญา บ้าง เราจักไม่มีสัญญา บ้าง เราจักมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ บ้าง

ภิกษุทั้งหลาย ก็อินทรีย์ ๕ ประการ ตั้งอยู่ได้เพราะการพิจารณาเห็นนั่นแล เมื่อเป็นเช่นนี้ อริยสาวกผู้ได้สดับ ก็ละอวิชชาในอินทรีย์เหล่านั้น วิชชาจึงเกิดขึ้น เพราะอวิชชาคลายไป เพราะวิชชาเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นจึงไม่มีความยึดมั่นถือมั่นว่า เราเป็น บ้าง เราเป็นนี้ บ้าง เราจักเป็น บ้าง เราจักไม่เป็น บ้าง เราจักมีรูป บ้าง เราจักไม่มีรูป บ้าง เราจักมีสัญญา บ้าง เราจักไม่มีสัญญา บ้าง เราจักมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ บ้าง

สมณุปัสสนาสูตที่ ๕ จบ

๖. ชั้นฐตฺร

ว่าด้วยชั้น

[๔๘] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงชั้น ๕ ประการ และอุปาทานชั้น ๕ ประการ เธอทั้งหลายจงฟัง

ชั้น ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปร่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า รูปชั้น

๒. เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ

๓. สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ

๔. สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า สังขารชั้น

๕. วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า วิญญาณชั้น

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า ชั้น ๕ ประการ

อุปาทานชั้น ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปร่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม ประกอบด้วยอาสวะ เกื้อกูลแก่อุปาทาน นี้เรียกว่า รูปอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือรูป)

๒. เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม ประกอบด้วยอาสวะ เกื้อกูลแก่อุปาทาน นี้เรียกว่า เวทูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือเวทนา)

๓. สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม ประกอบด้วยอาสวะ เกื้อกูลแก่อุปาทาน นี้เรียกว่า สัญญูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสัญญา)

๔. สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ฯลฯ ประกอบด้วยอาสวะ เกื้อกูลแก่อุปาทาน นี้เรียกว่า สังขารูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสังขาร)

๕. วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม ประกอบด้วยอาสวะ เกื้อกูลแก่อุปาทาน

นี้เรียกว่า วิญญาณูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือวิญญาณ)

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า อุปาทานชั้น ๕ ประการ

ชั้นฐตฺรที่ ๖ จบ

๕. สมาธิสูตร

ว่าด้วยสมาธิ

[๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลาย มาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเจริญสมาธิเถิด ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่น ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง

รู้ชัดอะไรเล่าตามความเป็นจริง

คือ ภิกษุรู้ชัดความเกิดและความดับแห่งรูป ความเกิดและความดับแห่งเวทนา ความเกิดและความดับแห่งสัญญา ความเกิดและความดับแห่งสังขาร ความเกิดและ ความดับแห่งวิญญาณ

อะไรเป็นความเกิดแห่งรูป อะไรเป็นความเกิดแห่งเวทนา อะไรเป็นความเกิดแห่งสัญญา อะไรเป็นความเกิดแห่งสังขาร อะไรเป็นความเกิดแห่งวิญญาณ

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เพฺลิตเพฺลิน เชนฺชม ยีตติต

ภิกษุเพฺลิตเพฺลิน เชนฺชม ยีตติตอะไรเล่า

คือ ภิกษุเพฺลิตเพฺลิน เชนฺชม ยีตติตรูป เมื่อเธอเพฺลิตเพฺลิน เชนฺชม ยีตติตรูป ความเพฺลิตเพฺลินจึงเกิดขึ้น ความเพฺลิตเพฺลินในรูปเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัยชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ด้วยประการอย่างนี้

ภิกษุเพฺลิตเพฺลิน เชนฺชม ยีตติตเวทนา ฯลฯ

ภิกษุเพฺลิตเพฺลิน เชนฺชม ยีตติตสัญญา ฯลฯ

ภิกษุเพฺลิตเพฺลิน เชนฺชม ยีตติตสังขาร ฯลฯ

ภิกษุเพฺลิตเพฺลิน เชนฺชม ยีตติตวิญญาณ เมื่อเธอเพฺลิตเพฺลิน เชนฺชม ยีตติตวิญญาณ ความเพฺลิตเพฺลินจึงเกิดขึ้น ความเพฺลิตเพฺลินในวิญญาณเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ด้วยประการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความเกิดขึ้นแห่งรูป นี่เป็นความเกิดขึ้นแห่งเวทนา นี่เป็นความเกิดขึ้นแห่งสัญญา นี่เป็นความเกิดขึ้นแห่งสังขาร นี่เป็นความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ

อะไรเป็นความดับแห่งรูป ... แห่งเวทนา ฯลฯ แห่งสัญญา ฯลฯ แห่งสังขาร อะไรเป็นความดับแห่งวิญญาณ

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไม่เพฺลิตเพฺลิน ไม่เชนฺชม ไม่ยีตติต

ภิกษุไม่เพฺลิตเพฺลิน ไม่เชนฺชม ไม่ยีตติตอะไรเล่า

คือ ภิกษุไม่เพฺลิตเพฺลิน ไม่เชนฺชม ไม่ยีตติตรูป เมื่อเธอไม่เพฺลิตเพฺลิน ไม่เชนฺชม ไม่ยีตติตรูป ความเพฺลิตเพฺลินในรูปจึงดับ เพราะความเพฺลิตเพฺลินของภิกษุนั้นดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวล นี้มีได้ด้วยประการอย่างนี้

ภิกษุไม่เพฺลิตเพฺลิน ไม่เชนฺชม ไม่ยีตติตเวทนา เมื่อเธอไม่เพฺลิตเพฺลิน ไม่เชนฺชม ไม่ยีตติตเวทนา ความเพฺลิตเพฺลินในเวทนาจึงดับ เพราะความเพฺลิตเพฺลินของภิกษุนั้นดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ด้วยประการอย่างนี้

ภิกษุไม่เพฺลิตเพฺลิน ไม่เชนฺชม ไม่ยีตติตสัญญา ฯลฯ

ภิกษุไม่เพละเลเลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดสังขาร เมื่อเธอไม่เพละเลเลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดสังขาร ความเพละเลเลินในสังขารจึงดับ เพราะความเพละเลเลินของภิกษุนั้นดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มิได้ด้วยประการอย่างนี้

ภิกษุไม่เพละเลเลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดวิญญาณ เมื่อเธอไม่เพละเลเลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดวิญญาณ ความเพละเลเลินในวิญญาณจึงดับ เพราะความเพละเลเลินของภิกษุนั้นดับ อุปาทานจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มิได้ด้วยประการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความดับแห่งรูป นี่เป็นความดับแห่งเวทนา นี่เป็นความดับแห่งสัญญา นี่เป็นความดับแห่งสังขาร นี่เป็นความดับแห่งวิญญาณ

สมาธิสูตรที่ ๕ จบ

๗. อุปาทาปริตสนาสูตร

ว่าด้วยความสะดุ้งเพราะถือมั่น

[๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความสะดุ้งเพราะถือมั่น และความไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่นแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

ความสะดุ้งเพราะถือมั่น เป็นอย่างไร

คือ ปุณฺณในโลกลนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูป รูปของเขาแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะรูปแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณจึงหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งรูป ความสะดุ้ง และความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งรูป ก็ครอบงำจิตของปุณฺณนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตถูกครอบงำ ปุณฺณนั้นจึงหวาดกลัว ลำบากใจ ห่วงใย และสะดุ้งเพราะถือมั่น

พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีเวทนา พิจารณาเห็นเวทนาในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในเวทนา เวทนาของเขา แปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะเวทนาแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณจึงหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งเวทนา ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งเวทนา ก็ครอบงำจิตของปุณฺณนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตถูกครอบงำ ปุณฺณนั้นจึงหวาดกลัว ลำบากใจ ห่วงใย และสะดุ้งเพราะถือมั่น

พิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีสังขาร พิจารณาเห็นสังขารในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในสังขาร สังขารของเขาแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะสังขารแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณจึงหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งสังขาร ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งสังขาร ก็ครอบงำจิตของปุณฺณนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตถูกครอบงำ ปุณฺณนั้นจึงหวาดกลัว ลำบากใจ ห่วงใย และสะดุ้งเพราะถือมั่น

พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาวามีวิญญาณ พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ วิญญาณของเขาแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะวิญญาณแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณจึงหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งวิญญาณ ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งวิญญาณ ก็ครอบงำจิตของปุถุชนนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตถูกครอบงำ ปุถุชนนั้นจึงหวาดกลัว ลำบากใจ ห่วงใย และสะดุ้งเพราะถ้อยมั่น

ภิกษุทั้งหลาย ความสะดุ้งเพราะถ้อยมั่น เป็นอย่างนี้แล

ความไม่สะดุ้งเพราะไม่ถ้อยมั่น เป็นอย่างไร

คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาวามีรูป ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูป รูปของอริยสาวกนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะรูปแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณจึงไม่หมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งรูป ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งรูป ก็ไม่ครอบงำจิตของอริยสาวกนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตไม่ถูกครอบงำ อริยสาวกนั้นจึงไม่หวาดกลัว ไม่ลำบากใจ ไม่ห่วงใย และไม่สะดุ้งเพราะไม่ถ้อยมั่น

ไม่พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาวามีเวทนา ไม่พิจารณาเห็นเวทนาในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในเวทนา เวทนาของอริยสาวกนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะเวทนาแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณจึงไม่หมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งเวทนา ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งเวทนา ก็ไม่ครอบงำจิตของอริยสาวกนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตไม่ถูกครอบงำ อริยสาวกนั้นจึงไม่หวาดกลัว ไม่ลำบากใจ ไม่ห่วงใย และไม่สะดุ้งเพราะไม่ถ้อยมั่น

ไม่พิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาวามีสังขาร ไม่พิจารณาเห็นสังขารในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในสังขาร สังขารของอริยสาวกนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะสังขารแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณ จึงไม่หมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งสังขาร ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งสังขาร ก็ไม่ครอบงำจิตของอริยสาวกนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตไม่ถูกครอบงำ อริยสาวกนั้นจึงไม่หวาดกลัว ไม่ลำบากใจ ไม่ห่วงใย และไม่สะดุ้งเพราะไม่ถ้อยมั่น

ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาวามีวิญญาณ ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ วิญญาณของอริยสาวกนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่น เพราะวิญญาณแปรผันและเป็นอย่างอื่น วิญญาณจึงไม่หมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งวิญญาณ ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมที่เกิดจากความหมุนเวียนไปตามความแปรผันแห่งวิญญาณ ก็ไม่ครอบงำจิตของอริยสาวกนั้นตั้งอยู่ เพราะจิตไม่ถูกครอบงำ อริยสาวกนั้นจึงไม่หวาดกลัว ไม่ลำบากใจ ไม่ห่วงใย และไม่สะดุ้งเพราะไม่ถ้อยมั่น

ภิกษุทั้งหลาย ความไม่สะดุ้งเพราะไม่ถ้อยมั่น เป็นอย่างนี้แล

อุปาทาปริตัสสนาสูตที่ ๗ จบ